

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

sökningar av dansk nykterhetsrörelse funnit att kvinnorna avhöll sina män från att gå med i föreningarna, dels därför att det kostade pengar och tog tid, dels för att de ansåg att rörelsen var »mystisk». Men många tog avstånd också därför att de inte tyckte om mesiga nykterister utan hellre ville ha en riktig karl som tog sig en sup då och då. Denna attityd tyder långtifrån på en underordnad och passiv roll.

En annan fråga som inte kan besvaras om man ser kvinnorna i huvudsak som offer är varför de utgjorde upp till 40 % av medlemmarna i nykterhetsrörelsen. De måste ju ha haft rationella skäl för sitt engagemang, utöver en abstrakt önskan om att stödja nykterhetssaken. Ett skäl var säkert socialt, vilket Rydbeck också påpekar, bl.a. att föreningarna var en bra plats för att hitta en nykter karl. Men fanns det inte fler anledningar till engagemanget? Föreningarna utgjorde ju också ett av de få sociala sammanhang som tillät kvinnor att lämna privatsfären och utbyta erfarenheter med andra kvinnor. Ytterligare skäl skulle säkert visa sig om man vände blicken och betraktade kvinnorna inte som passiva åskådare, utan som rationellt handlande individer med egna intressen.

Även när det gäller den genom litteraturen förmedlade kvinnosynen måste man utgå ifrån att många kvinnor gillade just särartstänkandet. Man kan inte bortse från att den klart definierade kvinnorollen gav dem samhällelig status som ansvariga för hem och barn. Och alkoholisthustrun är ju i litteraturen just ofta en hjältinga som trots allt lidande håller ihop hemmet och ser till att familjen överlever.

För övrigt bör genusresonemang heller inte enbart handla om kvinnor. Vad var det för mansidentitet som rörelsen och dess litteratur erbjöd? Rydbeck berör ämnet men utan att utveckla tanken i avhandlingen. Enligt Sidsel Eriksen var det manligt att dricka i offentligheten, så vilka manliga symbolhandlingar kunde nykterhetsrörelsen erbjuda i stället? Här skulle man kunna återanknyta till offentlighetsresonemanget. För på ett liknande sätt som borgarna på 1700-talet, etablerade ju även folkrörelserna jämlika resonerande sällskap som stärkte gruppens identitet och männens självkänsla. De erbjöd männen karriärvägar, först inom föreningarna och i förlängningen som bekant i större politiska sammanhang. Och en erkänd samhällelig position med politisk makt var då uppenbarligen i mångas ögon mer viril än den manliga gemenskapen på krogen.

För att avslutningsvis återknyta till Rydbecks resonemang om att nykterhetsrörelsen inte var någon alternativ offentlighet eller litterär institution för kvinnorna skulle man kunna gå ett steg vidare och säga att nykterhetsrörelsen i det avseendet närmast var en parodi på den borgerliga offentligheten. Feministiska forskare som har diskuterat och kritiserat Habermas modell menar att uteslutningen av kvinnorna var strukturellt nödvändig för att den tidiga borgerliga offentligheten skulle kunna fungera. Denna patriarkala offentlighet byggde på att det fanns en privatsfär, som samtidigt nödvändigtvis måste skötas av kvinnorna. Är detta inte ännu tydligare när det gäller nykterhetsrörelsens ideologi och praktik? Rörelsens framgång och struktur

byggde på att kvinnorna stannade kvar i eller gick tillbaka till intimsfären och bevarade det goda hemmet. Den patriarkala offentligheten byggde därmed även här på en patriarkal privathet. Det var tvunget att utesluta kvinnorna från offentligheten för att det hela skulle fungera. I den meningen förvaltade nykterhetsrörelsen den borgerliga offentlighetens ideologi med eftertryck och utgjorde alltså för kvinnornas del snarare en backlash än ett framsteg.

När det gäller avhandlingen i sin helhet så måste man konstatera att empirin tar väl mycket plats. En mer komprimerad och läsarvänlig faktaredovisning i kombination med en mer genomarbetad teoridiskussion hade varit att föredra. Men utan tvekan ger Kerstin Rydbecks avhandling en mycket bred inblick i en av våra stora folkrörelser ideologi- och litteraturproduktion. Avhandlingen kommer förhoppningsvis att bilda utgångspunkt för ytterligare empirisk forskning och en fördjupad teoretisk diskussion, i båda fallen inte minst med avseende på internationella jämförelser.

Brigitte Mral

Wennström, Karin: *Å andras vägnar. LL-boken som litteratur-, kultur- och handikappolitiskt experiment. En kommunikationsstudie*. Linköping Studies in Arts and Science nr 131. Linköping 1995

Karin Wennströms avhandling *Å andras vägnar. LL-boken som litteratur-, kultur- och handikappolitiskt experiment. En kommunikationsstudie* behandlar en pionjärsats inom svensk bokutgivning, nämligen lästlätutgivningen under perioden 1968–1988. För den svarade under denna tid den s k LL-gruppen inom dåvarande Skolöverstyrelsen, SÖ. Avhandlingen som således är en nutidshistorisk undersökning byggd på ett omfattande källmaterial, aktualiserar litteraturhistorie-skrivningens problem och den inom modernare litteraturvetenskaplig forskning allt starkare inriktningen på läsarens roll och betydelse. Det är en tvärvetenskaplig avhandling som rör sig i skärmingspunkten mellan ett flertal discipliner. Tyngdpunkten är litteratursociologisk men åtskilliga andra områden tangeras: Handikappfrågor, psykologiska och pedagogiska frågeställningar, receptionsforskning, adaptationsproblem, olika metoder i fråga om läsinläring, läsbarhetsforskning och lingvistisk forskning. Allt detta finns på skilda plan med i Wennströms avhandling, vilket säger något om spännvidden i detta arbete. Författaren ser LL-verksamheten i ett vitt perspektiv. Den är, framhåller hon på s. 9, också en fråga om »delaktighet och demokrati». Mångfalden av infallsvinklar i avhandlingen ger variation men det går heller inte att förneka att den ymniga uppsättningen av metodansatser och angreppspunkter ger upphov till svårigheter, metodiskt och teoretiskt, i behandling och presentation av materialet. Till detta återkommer jag närmare senare.

Först vill jag, för att göra det lättare att följa min genomgång och diskussion av avhandlingen, ge en kortfattad historik och beskrivning av LL-utgivningen, den kulturpolitiska satsning som enligt vad författaren

själv skriver på s. 10 aldrig blivit »känd och erkänd». Inger Fredriksson, den nuvarande redaktionschefen för utgivningen, påpekar också i en artikel i boken *Läsglädje med lättläst*, 1993, då LL-boken firade sitt 25-årsjubileum, att LL-boken paradoxalt nog är såväl välkänd som okänd och okänd. Dessutom är den ofta även misskänd, hävdar hon. LL-böcker eller lättlästa böcker kan man dock hitta på varje kommunalt bibliotek, där de har sin plats på den s. k. LL-hyllan. De kan också förekomma på barn- och ungdomsboksavdelningen. LL-böcker, som för övrigt litteratursociologiskt sett har många likheter med barnlitteraturen liksom med triviallitteraturen, är litteratur som till form och innehåll anpassats för människor med olika typer av lässvårigheter, särskilt begåvningshandikappade.

Bakgrunden till LL-utgivningen är ambitionen att ge alla människor tillgång till den gemensamma kultur som litteraturen utgör och på så sätt utjämna skillnaderna i våra förutsättningar till delaktighet i samhällsdebatt och kulturliv. »LL-böckerna representerar en litteratursyn där mottagaren/läsaren respekteras som lika viktig som författaren/konstnären», har LL-gruppen själv understrukit i ett brev från 1984. Frågan om en utgivning av lättlästa böcker för vuxna psykiskt utvecklingsstörda och döva togs för första gången upp i en anslagsframställning för 1966–1967. Men först budgetåret 1968/69 beviljades ett kulturanslag på 60.000 kronor för framställning av lättläst litteratur.

LL-böckerna kan vara originalverk eller bearbetningar av klassiker eller andra tidigare utgivna verk. I Sverige började LL-böcker ges ut 1968. Men först 1979 fick LL-boken sitt genombrott på den allmänna bokmarknaden, vilket skedde med Molly Johnsons återberättande av Moa Martinsons klassiker *Mor gifter sig*. Under perioden fram till 1988 utgavs runt 300 titlar. Det praktiska ansvaret för LL-utgivningen hade den s.k. LL-gruppen, en arbetsgrupp som i genomsnitt räknade tioalet medlemmar. LL kom att bli en bestående förkortning för lättläst. Till LL-gruppens uppgifter hörde, förutom att ta ställning till inkomna manus, att ge synpunkter på lämplig litteratur, att göra läsundersökningar, bistå förlagen med s.k. experthjälp samt diskutera hur man bäst informerar om och lanserar LL-böckerna. LL-gruppen kan betraktas som en försöksgrupp och utgivningen som en form av experiment och utprovning. Gruppen hade tät och nära kontakt med författarna, och till varje LL-projekt utsåg LL-gruppen en kontaktperson.

De första LL-böckerna kom ut i en verklig bristsituation, då det fanns ytterst litet skrivet för *vuxna* läshandikappade. Den första titeln var Per Anders Fogelströms *Sommaren med Monika*, en förkortad och av Karl Erik Johansson i Backe bearbetad version med illustrationer hämtade ur filmen med samma namn. Samma år, 1968, kom likaså *Smaragden* av Josef Kjellgren, också bearbetad av Karl Erik Johansson i Backe. G.B. Shaws *Pygmalion* följde 1969. De första titlarna i LL-utgivningen var således bearbetningar av tidigare utgivna verk. Senare kom dock originalverk att dominera utgivningen. Den första originalboken var Benkt Erik Hedins *Dikter tillsammans*, 1972. Till en början hade man vissa svårigheter att få fram lämpliga manus. Bättre fart på utgivningen fick man sedan man 1972 utlyst en

pristävlan, där Hans Peterson vann första pris med *Berättelsen om Helgi och Anni*, publicerad 1974.

Vissa författare är representerade med flera titlar i LL-utgivningen. Bland de mest produktiva märks Jenny Berthelius, Benkt Erik Hedin, Max Lundgren och Katarina Torfason. Även mer prominenta författare finns representerade i LL-utgivningen, t.ex. Torgny Lindgren med *Markus*, 1981. 1980 startades också en barn- och ungdomsboksutgivning inom LL-verksamheten. De första titlarna var Bo Sigvard Nilssons *Kom igen, Anders* och Erik Ransemars/Sven Björnsons *Bosses pappa är hemma*. Senare upphörde LL-gruppen emellertid med barn- och ungdomsbokssatsningen.

Det är värt att märka att idén om lättlästa böcker ursprungligen inte är svensk eller skandinavisk. Initiativ till en lättlästutgivningen togs redan under 1930-talet i Storbritannien och Kanada. Den svenska utgivningen i slutet av 1960-talet var influerad av den engelska. Man avsåg i första hand att översätta engelska easy readers som skulle säljas för högst 7 kronor styck. Även översättningar från andra utländska böcker var aktuella. Tidigt visade det sig dock att den svenska utgivningen utvecklades efter sina egna linjer. Översättningarna kom inte att spela någon större roll. Ursprungsintentionerna om en lättläst skönlitterär utgivning som litteratur-, kultur- och handikappolitiskt experiment blev dock bestående. Det är viktigt att understryka att LL-utgivningen alltifrån startåret 1968 enbart avsåg och avser skönlitteratur och inte läromedel. »LL-boken skall vara en gestaltande bok ... en litterär bok», har Barbro Carlsson, LL-verksamhetens primus motor, sagt i en intervju 1989. LL-böcker är böcker för nöjes- och fritidsläsning. En annan sak är att utgivningen också omfattar fackböcker av olika slag, men ambitionen har varit att få fram en facklitteratur av underhållningskaraktär.

År 1988 omorganiserades verksamheten till en statlig stiftelse: *Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur*, förkortat till LL-stiftelsen, som på eget förlag förutom LL-böcker också ger ut *Boktidningen Ellen* för lansering och marknadsföring av böckerna. Den speciella profil som LL-utgivningen har medför givetvis särskilda svårigheter och problem. LL-gruppens huvuduppgift var att tillvarata både läsarnas behov och författarnas synpunkter och idéer. En sådan tvådelad uppgift är inte helt komplikationsfri, vilket Wennström visar i sin avhandling.

Efter denna kortfattade historik övergår jag till att beskriva huvudlinjerna i Wennströms avhandling och dess uppläggning. *Å andras vägnar* består av tolv kapitel samt fyra appendix. I kapitel ett ges en forskningsöversikt samt en redogörelse för de teoretiska utgångspunkterna. Författaren hänvisar till litteratursociologiska banbrytare som Robert Escarpit och Lars Furuland och deras teorier kring samhällseliga kommunikationssystem, vilka utgör utgångspunkt för avhandlingen. Författaren framhåller det »demokratiska engagemang» som avtecknar sig bakom Escarpits och Furulands litteratursociologiska modeller, där det ges lika stort utrymme åt masskultur och andra alternativa litterära kretslopp som åt finkultur.

Författaren går sedan i kapitel 2 över till att beskriva de yttre ramarna för LL-verksamheten och visar hur utgiv-

ningen överhuvudtaget gjorts möjlig tack vare ekonomiskt stöd från staten. Stödet har utvecklats och förändrats genom åren, och åtskilliga diskussioner om hur det bäst skall användas har förts. Avhandlingsförfattaren redogör för olika stödformer som projektbidrag, vilket kommer författare, illustratörer och bearbetare till del, och produktionsstöd som tillfaller förlagen. Marknadsföring, lansering och distribution av LL-böckerna diskuteras i kapitel 3 »Att nå fram», som huvudsakligen handlar om hur LL-böckerna skall finna vägen till sina läsare. En ständig diskussion om vilka försäljningskanaler och vilka samarbetspartner som skulle väljas fördes inom LL-gruppen. Dessa frågor var av särskild vikt, då det ju gällde att nå människor som var isolerade i samhället genom sitt språkhandikapp. Enbart försäljning via gängse kanaler som bokhandel och bibliotek visade sig otillräckligt, och åtskilliga alternativa spridningsvägar föreslogs och prövades under årens lopp, alltifrån mer okonventionella idéer som bil- och husvagnsturnéer sommartid till olika former av direktförsäljning, försäljning via bokombud, bokkataloger och enligt post-ordermodell.

I kapitel 4, betitlat »Serieutgivning» behandlas LL-böcker utgivna som sammanhållna serier. LL-böckerna kunde publiceras dels separat, dels i sammanhållna serier. I detta avsnitt behandlas samarbetet med förlaget Öppna ögon, afasi-serien, en serie faktaböcker om olika länder, den s.k. »Länderserien», en arbetslivsserie, där den första titeln, Jens S. Jensens *Bilfabriken* handlade om Volvo samt en kärleksserie. Kapitel fem med rubriken »Att sprida sina rön» behandlar informationsprocesser av olika slag – dvs. hur LL-verksamhetens erfarenheter och rön kan förmedlas vidare, inte bara till författare utan även till andra intressegrupper. I kapitlet redogörs för kurser och seminarier, presskonferenser, utställningar och informationsmöten, ordnade på initiativ från LL-ledningen. Vissa spänningar och konflikter mellan LL-ledning och författare lyfts fram. I kapitlet behandlas även rapporter, undersökningsplaner och slutredovisningar som LL-gruppen sammanställt under årens lopp. Vidare presenteras skriftserien »Om LL-boken» som utgavs av SÖ under åren 1987–1989 och totalt omfattade sex titlar.

Författaren övergår sedan till att beskriva och analysera vad LL-verksamheten går ut på, vilka regler och villkor som gäller för de författare som skriver böcker med tanke på LL-utgivning. Wennström diskuterar vilka krav som LL-bokens läsare kan ställa. Hur sammanhållen redigeringen kan vara och hur strikta mallar man kan ha är frågor som LL-gruppen kontinuerligt brottades med. Som en huvud-tendens framstår upprepade försäkringar om att syftet med regler och villkor inte är att alla litterära och konstnärliga utmaningar skall bort. Istället betonar gruppen att en text utan något som helst motstånd blir spänningslös och intetsägande (se s. 149).

I beskrivningen av erfarenhetens respektive expertisens väg till lätlästhet kommer Wennström in på frågor som rör läsbarhet och läsförståelse, utprovning av bilder och bildtolkning. I diskussionen om lätlästhet och vad detta begrepp egentligen innebär är det främst Maja Witting som citeras. Hennes syn på lätlästhet skiljer sig delvis från andras ståndpunkter inom läsbarhetsområdet. Till frågan om lätlästhet hör också idén om s.k. »frasiktigt

radfall» som är en central term i LL-sammanhang. Begreppet är direkt knutet till LL-verksamheten, där det har utvecklats av Maja Witting. Problem som aktualiseras vid bearbetning av klassiker behandlas också i kapitel 6 om LL-verksamheten. Avhandlingsförfattaren tar här som exempel Molly Johnsons framgångsrika bearbetning eller återberättande av Moa Martinsons *Mor gifter sig*. Adaptation och bearbetning av tidigare utgivna böcker är en i hög grad kontroversiell fråga. LL-gruppen har samlat sina erfarenheter i den fjärde rapporten i SÖ:s skriftserie »Om LL-boken» med titeln *Att bearbeta till lätläst för vuxna* utgiven 1988. Wennström redogör ingående för den livliga debatten om bearbetningars värde och berättigande (s. 174). Därefter följer kapitel 7 som tar fasta på det motsägelsefyllda i LL-utgivningen, d.v.s. det dubbla kravet på å ena sidan litterär gestaltning och å den andra tydlighet och begriplighet. Författarerfarenheter får här träda fram genom att Wennström ger prov på fem olika författarens samarbete med LL-gruppen. Dessa fem utvalda författare – Ulla Ekh, Karl Erik Johansson i Backe, Max Lundgren, Birgitta Onsell och Katarina Torfason – är alla aktiva även inom andra litterära kretslopp. Som Wennström påpekar (s. 194) är LL-författare knappast någon officiell titel eller något vedertaget begrepp. Ändå, menar hon, kan man påstå att några författare med tiden kom att räknas till en sådan kategori, sedan de skrivit flera LL-böcker och därmed utvecklat ett slags LL-stil.

LL-verksamheten ses av Wennström som en process- och icke-institutionell institution. Hon belyser det som hon kallar den s.k. LL-paradoxen, d.v.s. konflikten mellan kravet på konstnärlighet och kravet på anpassning och tydlighet. Med flera exempel visas svårigheten att inom LL-verksamhetens ramar ge författarens respektive illustratörens konstnärliga frihet tillräckligt utrymme. En del författare har ifrågasatt syftet med och det berättigade i deras samarbete med LL-gruppen. De har visat motvilja mot att bli stilistiskt styrda av alltför många regler om lätlästhet – det inverkar menligt på den litterära kvaliteten – och de har reagerat mot LL-gruppens önskan om anpassning efter en speciell mottagargrupp. Wennström redovisar i detalj några LL-boksprojekt som exempel på det som hon kallar integritets- respektive interventionsproblematiken.

I kapitel 8 »LL-boken och pressen» fokuseras ytterligare led i den litterära processen, t.ex. den kritik och den kulturdebatt som under åren förts om LL-boken. Här finns en stor spännvidd i reaktionerna, från Leif Nyhléns beskrivning (1984) av LL-böckerna som »ett kulturpolitiskt snedtramp» och »ett fattigdomsbevis» till Henry Lundströms karakteristik av utgivningen (1974) som »något av det mest viktiga och mest tackvärda inom modern svensk litteraturutgivning», 1974. Wennström åskådliggör med sin pressgenomgång dilemmat med en litteratur »å andras vägnar» (s. 235). Hon belyser LL-bokens udda position i svenskt kulturliv och berör begrepp som enkelhet och kvalitet, status och klassning, bl.a. med utgångspunkt från Benkt Erik Hedins diktsamling *Dikter om mig och dig*. Denna bok utkom 1983 och fick ett mycket blandat mottagande, från fränaste sarkasmer till varmaste lovord. Pressdebatten om Hedins dikter blir också en diskussion om lätlästhet, om LL-

projektet i dess helhet och dess litteratur- och kulturpolitik i allmänhet. Wennström ser reaktionerna på Hedins diktsamling som en milstolpe i LL-utgivningen. Den viktiga frågan om LL-litteraturens status hamnade nu i debattens centrum, och många debattörer berörde risken för att LL-böckerna skulle framstå som ett slags B-litteratur. Avhandlingens kapitel 9 granskar mer ingående LL-böckernas innehåll och tematik, vilket sker enligt »ett kategoriseringsförfarande som stammar från tros- och livsåskådningsvetenskap». (s. 20) I kapitlet om »LL-boksprojektets tematik» berörs i någon mån också LL-bokens utformning och ämnesval i förhållande till strömningar och tendenser i litteraturen i övrigt. LL-bokens genreindelning diskuteras i kapitel 10 rubricerat »LL-boken, en genre – och genrer i LL-utgivningen». Samtidigt dryftas frågan i vad mån LL-boken kan betraktas som en särskild genre. I kapitel 11 betitlat »LL-paradoxen» förs en diskussion om LL-boken som skönlitterär eller pedagogisk produkt och om LL-gruppens litteratursyn i vidare mening.

I bokens avslutande kapitel, nr 12 om »LL-gruppens kultur – det kommunikativa rummet» anläggs så ett djupare och mer strukturellt perspektiv. LL-gruppens enligt Wennström helt unika grupp- och organisationskultur granskas närmare. Avhandlingsförfattaren ser LL-verksamheten och dess utgivning som »ett kraftfält och en mötesplats» där en mängd aktörer växelspelar och samverkar i en sinnrik, ständigt pågående kommunikativ process. Vilka värderingar, dolda eller öppna, och vilken livsåskådning följer sig bakom verksamheten? Det är frågor av denna och liknande art som avhandlingsförfattaren i detta sammanhang tar upp till diskussion.

Wennströms avhandling bygger på ett stort källmaterial, numera deponerat på Riksarkivet i Stockholm. Det studerade materialet omfattar 62 volymer, varav 40 enbart handlar om LL-verksamheten under åren 1968–1988. Materialet är uppordnat efter ämnen och arbetsuppgifter och Appendix I i avhandlingen ger en detaljerad redovisning av innehållet. Dagordningar, minnesanteckningar och beslutsprotokoll från LL-gruppens sammanträden har spelat en viktig roll vid beskrivningen av LL-verksamheten liksom förstås brev, utkast, manus m.m. Avhandlingsförfattaren har även haft tillgång till kassettbandsinspelade intervjuer med nyckelpersoner inom LL-verksamheten.

Innan jag nu övergår till att mer detaljerat diskutera avhandlingens syfte, metod och uppläggning vill jag framhålla att Wennströms arbete är ett välkommet bidrag till den litteratursociologiska forskningen. Det ligger ett imponerande och ambitiöst arbete i form av materialsamlande och -genomgång bakom denna avhandling. Den fyller utan tvekan en lucka i svensk bokhistoria och låter oss få inblick i den unika utgivning som LL-boken med sin speciella karaktär och särskilda problematik representerar.

Den vetenskapliga akribien är huvudsakligen tillfredsställande efter vad de stickprov som jag gjort visar. Citaten är oftast korrekt återgivna. Tryckfelen är inte särskilt många eller av besvärande art. Några exempel på smärre felaktigheter: Den danske litteratursociologen

heter Munch-Petersen och inte Pedersen. Alvar Wallinders arbete *Vem bestämmer?* är ingen doktorsavhandling och Kaj Beckmans är ingen man utan en kvinna. Avhandlingens språkliga utformning blir ibland något ovig och tungfotad, särskilt i avsnitten som beskriver metod och syfte. Där tenderar författaren också att bli väl ordrik och använder med förkärlek en mängd parallellismer, vilket inte nämnvärt bidrar till tydlighet och konkretion.

Tvårvetenskapliga studier som Wennströms avhandling är ett exempel på tvingar till användning av vitt skilda metoder. Som berördes inledningsvis hämtar Wennström sina begrepp och analysmetoder från bl.a. pedagogik, lingvistik, litteraturvetenskap och historia. I sin strävan att också göra en livsåskådningsmässig analys vänder hon sig till det religionsvetenskapliga området. Att förena denna mångfald av infallsvinklar är inte lätt. Risken för att de enskilda disciplinerna förlorar något av sin skärpa och egenart och karaktär kan vara stor. Wennström har heller inte helt bemästrat att på ett adekvat sätt utnyttja de olika disciplinernas vetenskapliga apparat. Jag skulle här vilja efterlysa en större medvetenhet om tvårvetenskapens särskilda problematik från författarens sida.

Beträffande avhandlingens syfte beskriver författaren sin uppgift på s. 10. Ambitionen är att »frilägga den process och de begrepp som utgör och bär LL-verksamheten». Det är kommunikativa processer och relationer som ställs i centrum. Wennström anlägger inte enbart ett litteratursociologiskt perspektiv. Hennes avhandling har också en socialfilosofisk inriktning (s. 14). Som metod har hon valt en »empirisk närläsning» för att söka kvalitativa skillnader i ett nutidshistoriskt material (s. 20).

Wennströms ambition är att visa en bild av »en komplex kulturell verksamhet» genom att fånga in »normer, värderingar, tematik, aktivitet, retorik och argumentation». På s. 21 beskriver Wennström sina infallsvinklar som en kombination av litteratursociologiska och tros- och livsåskådningsmässiga aspekter. Hon vill studera vad hon kallar »livsåskådningsindikatorer, så kallade livsåskådningsfragment». Syftet framhålls vara att »explicitgöra texter i vid mening, att tydliggöra det som faktiskt redan finns där, synligt eller dolt mellan raderna» för att på så sätt »förstå materialets perspektiv och logik, eller kanske snarare retorik». Författarens beskrivning av metod och arbetssätt ter sig än mer komplicerad, när hon talar om »pendlingen mellan förförståelse och gränsöverskridanden som kan beskrivas i termer av förväntanshorisonter». Hon talar också om »krympta referensdomäner, där avskalade strukturer och logik ikläds social mening». Formuleringar av ovan citerat slag bidrar inte till att förtydliga vad författaren egentligen vill göra och hur. De begrepp som används förklarar och definieras inte. Termer som »förförståelse» och »förväntanshorisonter» ges ingen teoretisk förankring. Jag ser heller inte hur de presenterade metoderna i fortsättningen appliceras på undersökningen. Det gäller framförallt de tros- och livsåskådningsmässiga aspekterna. Författarens intentioner och tolkningsmässiga utgångspunkter blir diffusa. Många för avhandlingen väsentliga begrepp definieras inte på ett tillfredsställande sätt. Så är fallet inte bara i det inledande metodavsnittet utan detta mönster återkommer också längre fram. Demokrati, kultur, moral

och genre är några exempel på termer, vars definition aldrig diskuteras. Istället hanteras de godtyckligt och oprecist.

Inte så sällan ställer jag mig frågande inför författarens val av referenser liksom till författarens referensteknik. Ett genomgående drag hos Wennström är att i noterna ofta referera till hela verk utan att ge någon närmare sidhänvisning, något som inte kan betraktas som vetenskapligt accepterat. I not 32 t.ex. på s 21 hänvisas till inte mindre än 17 arbeten av huvudsakligen religionsvetenskaplig karaktär. Till fem av dem finns sidhänvisningar men till 12 saknas detta. Författaren har en benägenhet att hänvisa till perifera arbeten utan att förklara på vad sätt de har betydelse för hennes undersökning. Vid Wennströms genomgång i kapitel 1 av sina teoretiska utgångspunkter nämns däremot inte alls den franske litteratursociologen Pierre Bourdieu, fastän författaren i sitt arbete ofta använder hans terminologi. Bourdieus litteraturteori om olika litterära »fält» med bestämda makthierarkier, där de agerande intar sina olika positioner präglar i hög grad avhandlingsförfattarens beskrivning av LL-verksamheten. Wennström talar också om LL-verksamhetens olika »aktörer», en term som hör hemma i Bourdieus begreppsapparat utan att i detta sammanhang hänvisa till honom. Wennström refererar kortfattat till Bourdieu endast vid två tillfällen. Det hade varit en klar fördel om författaren mer medvetet applicerat Bourdieus teorier vid presentationen av sitt material och vid beskrivningen av den litterära processen. LL-utgivningen är som Wennström själv påpekar exempel på ett helt unikt litterärt kretslopp. Där skilda personer och grupper konfronteras mot varandra i en strid om rätten att skriva och rätten att få avgöra vad som är god litteratur. Bourdieus teorier hade kunnat bidra till en större problematisering av frågeställningarna, bl.a. i fråga om pressdebatten kring LL-boken i kapitel 8. LL-boken och dess aktörer hade då bättre kunnat profileras mot kulturetablissemangen och dess talesmän. Också Bourdieus beskrivning av det litterära fältets hierarkier, där publikens sociala sammansättning påverkar det estetiska värdet negativt, hade kunnat vara fruktbar. Värdet på en kulturvara är enligt Bourdieu beroende av den kompetens som tillerkänns konsumenten, en syn som i hög grad har relevans i fråga om LL-utgivningen.

I sin betoning av kampen som det centrala inom det litterära fältet, kampen om vem som har rätt att kalla sig författare och vad som ska gälla som god litteratur utgår Bourdieu delvis från sin landsman Michel Foucaults maktteorier. Foucault för bl.a. i *Diskursens ordning*, 1971 (på sv. 1993) intressanta resonemang om olika utestängningssystem, vad som styr vår vilja till kunskap och hur kunskap används, värderas och fördelas inom ett samhälle. Detta kunde också ha relevans för den diskussion som förs i Wennströms avhandling. Hela LL-verksamheten skulle enligt Foucaults termer kunna beskrivas som ett försök att minska de klyftor som finns vad gäller den sociala tilläggnelsen av diskurser. Foucault citeras på ett ställe i avhandlingen, vilket visar att hans teorier inte är främmande för avhandlingsförfattaren. Det hade varit berikande för framställningen om Foucaults teorier utnyttjats mer kraftfullt.

När man som Wennström gör arbetar med ett omfattande material uppstår lätt problem i fråga om presentation av stoffet. Dispositionen följer i stort sett det litteratursociologiska schemat över litteraturens spridningsvägar från sändare och förmedlare till mottagare och läsare. Utformningen av de olika kapitlen som oftast är av renodlat deskriptiv art, saknar dock en mer markant profilering av de frågor som förf. sagt sig vilja driva. Kapitlen överlag både börjar och slutar ganska abrupt. Jag saknar såväl någon kortare form av introduktion som en avrundning eller sammanfattning, vilket tveklöst skulle ha underlättat för läsaren att se huvudlinjerna i framställningen och följa författarens resonemang. På det sätt som materialet nu presenteras försvinner tyvärr de stora linjerna i de diskussioner som förs. Det finns en tendens hos avhandlingsförfattaren att ibland drunkna i detaljer. Perspektivet blir för närsynt, då smått och stort blandas i redogörelserna. Detta problem hade ofta kunnat lösas genom att viss detaljinformation lagts i noter i stället för i den löpande texten. Det är framförallt fyra frågeställningar som Wennström själv säger sig vilja sätta i centrum (s 22): lättlästproblematiken, problemen vid bearbetning av texter, frågan hur det litterära fältet reagerar på intrång från nya värderingsdomäner och det fjärde slutligen den förmodade motsättningen mellan skönlitteratur och pedagogik. Detta är väsentliga och angelägna frågor. Men på det sätt som avhandlingen nu är utplagd tenderar de ändå att komma i skymundan och får inte den mer framträdande plats som förespeglats läsaren. Det är först i de två avslutande kapitlen om LL-paradoxen och LL-gruppens kultur som författaren för mer övergripande resonemang.

En intressant fråga som jag tycker borde fått större uppmärksamhet i avhandlingen är hur LL-utgivningen förhåller sig till den samtida traditionella litteraturen. Går LL-boken i den övriga vuxenlitteraturens kölvatten och tar upp mönster och strömningar därifrån, eller utvecklas den mer självständigt på sina egna villkor? Dessa frågor berörs då och då men dryftas inte mer grundligt. Vad som heller inte klargörs i avhandlingen är LL-boken i förhållande till andra s.k. lättlästa böcker utgivna för en barnpublik. Inom barnlitteraturen kom framförallt från och med 70-talet och framåt en mängd olika läsa-lätt-serier för nybörjarläsare att spela en viktig roll. Till de tidigaste hörde Föl-böckerna utgivna av bilderboks-förlaget Carlsen/If. Sedan presenterade i stort sett de flesta mer betydande barnboks-förlagen sina serier. Denna utgivning kan säkert sättas i samband med lanseringen av LL-böckerna. Liksom vad gäller LL-boken fördes det också rörande barnlitteraturens läsa-lätt-serier en livlig debatt, där vitt skilda åsikter framfördes. Wennström nämner kort på s. 63 att förlagen börjar lansera sina egna läsa-lätt-serier, t.ex. Opals, ett förlag vars utgivning under 70-talet åtminstone bland bibliotekarier och lärare automatiskt kom att kopplas samman med »lättläst». Eftersom skillnaden mellan SÖs LL-utgivning och andra läsa-lätt-böcker inte är självklar hade det varit önskvärt med mer information härom. LL-boken har andra premisser och en annorlunda tillkomstprocess. När Wennström (s. 292) ger exempel på debatten om LL-boken som skönlitteratur eller pedagogisk produkt, visar hon att hon själv inte observerar distinktionen mellan LL-

bok och vanlig läsa-lättbok. Hon citerar t.ex. Stefan Mählqvists starkt kritiska recension i Opsis Kalopsis 1987. De böcker han behandlar i sin artikel är emellertid inte LL-böcker utgivna av LL-gruppen utan enbart barnböcker som ingår i olika läsa-lätt-serier. Det gäller också Lisa Henrikssons recension i Lärartidningen. Redogörelsen för pressdebatten om LL-böckerna haltar därmed betänkligt.

En annan frågeställning som aktualiseras under läsning av Wennströms avhandling är hur pass unik LL-boken är för Sverige och Norden och hur den svenska LL-boken skiljer sig från liknande satsningar i de nordiska grannländerna. Dessa frågor är emellertid väsentliga och hade förtjänat att bli mer belysta än vad som nu sker. Perspektivet blir ensidigt och snävt svenskt, vilket är synd. En poäng i Wennströms avhandling är att den behandlar ett unikt material och en på många sätt nyskapande utgivning. Detta kunde betonats och lyfts fram mer. I kapitel 9 om LL-bokens tematik och kapitel 10 om gener i LL-utgivningen går författaren in på litteraturen i sig och diskuterar böckerna ur innehållsaspekt. Wennström diskuterar emellertid aldrig vad hon egentligen avser med termen tematik. Såsom kapitel 9 är utformat förefaller det mer vara olika motivs förekomst i LL-böckerna som studeras. Wennström för ingen diskussion kring svårigheterna i att komma fram till vad som är temat eller motivet i en bok, och de exempel som ges förefaller vara valda på ett högst godtyckligt sätt. I kapitel 10 om LL-boken som genre framgår att Wennströms användning av begreppet genre är mycket speciell. Någon medvetenhet om genrebegreppets mång-tydighet framkommer inte i Wennströms resonemang, t.ex. att gränsdragningen mellan motiv och genre inte alltid är helt entydig.

De invändningar jag har mot diskussionen i kapitel 9 och 10 är exempel på det jag tidigare varit inne på, nämligen riskerna med det alltför breda, tvärvetenskapliga angreppssättet. Ett teoretiskt djup saknas i de litterära resonemangen. Det gäller även de pedagogiska frågeställningarna i kapitel 11, där författaren försöker se LL-verksamheten ur ett pedagogiskt modellperspektiv. Här presenteras mycket kortfattat utan närmare förklaring eller referenser några pedagogiska modeller såsom inlärningspsykologisk pedagogik, självreglerande pedagogik, kognitiv pedagogik eller dialogpedagogik samt dialektisk eller frigörande pedagogik. Skillnaden mellan dessa olika riktningar tydliggörs inte.

Wennström visar dock övertygande i sin avhandling hur LL-verksamheten växer fram, hur LL-gruppen utvecklar sina LL-kriterier och fattar sina beslut. Det framgår tydligt att LL-gruppen i sitt arbete inte utgår från färdiga teorier och modeller utan bygger sin verksamhet på praktiskt gjorda erfarenheter. Det är också, tycker jag, intressant att se LL-gruppens aktivitet som ett tidsfenomen och en tydlig produkt av det litterära och politiska klimatet vid 60-talets slut och 70-talets början. Detta hade Wennström kunnat utveckla mer. LL-verksamheten representerar den demokratiska kultursyn som i 60-talsdebatten tog sig uttryck i en kritik mot kulturinstitutionerna, vilka, ansåg debattörerna, bidrog till att konservera kulturmönster och stänga ute de kulturovana. LL-verksamheten kan ses i linje med en allmän strävan

att skapa andra kommunikationssammanhang än de traditionellt givna. Därmed blir LL-arbetet också en del i kampen mot förtryck, också på det språkliga planet. LL-gruppen betonar ofta sin solidaritet och sin respekt för läsaren, vilket också Wennström påpekar (se s. 192).

LL-boken är ett exempel på den nya medvetenhet, det politiska ansvarstagande och den upplösning av de traditionella litterära hierarkierna, som följde i 68-rörelsens spår. LL-verksamheten är som jag ser det också en utlöpare av den kultursyn som Bengt Nerman lanserade i 60-talets början. Endast den som fått sina egna erfarenheter bekräftade kan tillgodogöra sig andras, menar Nerman. LL-boken kan vidare sättas i samband med den nya konstsyn som utvecklades under 60-talet och bl.a. kom till uttryck i 1974 års kulturproposition. Kulturbegreppet vidgades. Konsten och litteraturen sågs som en livshållning, som något som svårligen kunde skiljas från det vardagliga livet. I linje med denna uppfattning fick också mottagaren/läsaren en allt viktigare roll. Konsten kunde tillägnas på många olika sätt. Hela LL-verksamheten är, som Wennström också något berör, en strävan efter gränsöverskridande och en ny syn på det konstnärliga skapandet. »Vi bör komma med en utmaning, inte någon hämsko. Det är i princip ingen skillnad mellan att skriva en sonett och att skriva enkelt» kan man läsa i en av LL-gruppens minnesanteckningar från 1979 (F III a:2), ett citat som Wennström dock inte utnyttjat i sin framställning. Det hade varit givande med ett litet vidare perspektiv och en något kraftfullare rundmålning och bakgrundsteckning av det slag som här skisserats i Wennströms avhandling.

För att sammanfatta finns det som visats åtskilliga brister i Wennströms avhandling vad gäller metod och teoretisk underbyggnad. Men tack vare Wennströms undersökning föreligger nu en intressant dokumentation och en detaljerad beskrivning av det unika experiment som LL-utgivningen är. *A andras vägnar* kommer med stor säkerhet att kunna ge avstamp till andra studier samtidigt som boken i sig ger en intressant inblick i hur svensk bokmarknad kunde fungera under perioden 1968–1988.

Lena Kåreland